

Ю ВІЛЕЇ

В.С.ВЕЛИКОЧИЙ, М.В.КУГУТЯК, І.Я.РАЙКІВСЬКИЙ (Івано-Франківськ)

ДО 90-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА О.Ю.КАРПЕНКА

Українська історична наука впродовж минулого століття зазнала чимало трансформацій, була об'єктом ідеологічного тиску командно-адміністративної радянської тоталітарної системи. До когорти вчених, котрі попри тогочасні партійно-політичні настанови та постулати відстоювали об'єктивні принципи дослідження, належить один із корифеїв вітчизняної історичної науки Олександр Юхимович Карпенко. Він народився 15 квітня 1921 року у селі Слобода на Чернігівщині в селянській родині з давнім козацьким корінням. У 1938 р. юнак вступив на історичний факультет Чернігівського вчительського інституту, але вже наступного року був направлений на роботу у Малодівицьку неповну середню школу однойменної області. Попрацювати вчителем довелося недовго. Восени 1940 р. О.Карпенка призвали до Червоної армії. Усю німецько-радянську війну він пройшов від початку до кінця, був неодноразово поранений, нагороджувався бойовими відзнаками за те, що сміливо дивився смерті в обличчя під Сталінградом, а також під час звільнення України від гітлерівських загарбників.

Здобувши в повоєнний час вищу історичну освіту в Київському педагогічному інституті, молодий випускник із 1949 р. працював на різних посадах у Львові, пройшовши кілька щаблів творчої кар'єри: 1949–1952 рр. – завідувачий відділом міської наукової бібліотеки, 1952–1953 рр. – учений секретар Інституту суспільних наук АН УРСР. У львівський період він остаточно сформувався як учений, захистив кандидатську (1953 р.) і докторську (1966 р.) дисертації, яскраво виявив свій талант дослідника. Із 1953 р. Олександр Юхимович працював старшим науковим співробітником названого інституту, а в 1960–1970 рр. – доцентом (у 1966 р. він став доктором історичних наук) історичного факультету Львівського університету імені Івана Франка.

В Інституті суспільних наук, де відбувалося становлення О.Карпенка як ученого, йому пощастило спілкуватися з представниками старої галицької творчої еліти – І.Крип'якевичем, М.Возняком, І.Свенціцьким. Науковим керівником кандидатської дисертації «Селянські повстання у Львівському воєводстві у 1932–1933 рр.» був відомий учений Ф.Шевченко. В умовах демократизації суспільного життя, хрущовської «відлиги» Олександр Юхимович поринув в архіви, уперше відкриваючи величезний пласт документів з історії західноукраїнських земель першої половини ХХ ст. Досліднику доводилося долати чимало труднощів адміністративного та ідеологічного характеру, оскільки значна частина матеріалів перебувала у спецфондах, була закрита для науковців. Щось було символічне в тому, що він – уродженець

Наддніпрянщини – присвятив свою творчу діяльність вивченню проблем історичного минулого західноукраїнських земель, підкреслюючи цим устремління тієї частини вітчизняної інтелігенції, котра й у часи радянського тоталітаризму намагалася об'єктивно висвітлювати важливі аспекти української історії ХХ ст.

У середині 1950-х рр. О.Карпенко, тоді ще молодий учений, наважився на відкритий виступ проти пануючої у СРСР ідеології, що трактувала національно-визвольну боротьбу на західноукраїнських землях 1917–1920 рр. як прагнення населення краю приєднатися до радянської пролетарської держави. У своїх працях дослідник настоював на тому, що це була «буржуазно-демократична», національна революція, закономірність виникнення і перебіг котрої були споріднені аналогічним процесам у східноєвропейських народів, що також звільнялися від інонаціонального гніту та розпочинали будівництво власних незалежних державних утворень. За звичною лексикою ідеологічних штампів радянської доби, обов'язкового набору цитат класиків марксизму-ленізму впадав у вічі ґрунтовний виклад Олександром Юхимовичем фактичного матеріалу, творчий підхід до проблеми. За такий науковий, але категорично неприйнятний і навіть «шкідливий» з погляду радянської парадигми розгляд історичного процесу в Україні його концепцію було піддано жорсткому остракізму.

Значний опір О.Карпенку довелося подолати, щоб захистити докторську дисертацію, на основі якої у 1964 р. було опубліковано монографію «Імперіалістична інтервенція на Україні 1918–1920 рр.». Вона мала новаторський характер, однак проти цієї праці й самого вченого в умовах згорання і без того половинчастих хрущовських реформ розгорнулася ідеологічна кампанія. Його звинувачували в «ідейно-теоретичних збоченнях» та навіть «українському націоналізмі», хоч сам Олександр Юхимович ніколи відповідних поглядів не сповідував. Проте через тотальну заідеологізованість радянського суспільного життя принципова позиція дослідника, котрий прагнув до об'єктивності, сприймалася як виклик «лінії партії». У листопаді 1970 р. О.Карпенко був звільнений із роботи в Львівському університеті, що фактично стало розprawою з викладачем і науковцем. Над ветераном війни, перспективним ученим нависла реальна загроза бути підданим репресіям. Це був 1970-й рік – період, коли розпочиналася нова хвиля брежнєвської боротьби з дисидентами й інакодумцями.

Проте ані незаконне звільнення із навчального закладу, ані наступні пертурбації з працевлаштуванням, зміною місця проживання, вимушеним коректуванням сфери дослідницьких інтересів не змогли вплинути на справжнього вченого та особистість. Олександр Юхимович продовжував відстоювати закономірність виникнення і діяльності Західноукраїнської Народної Республіки, публікував нові матеріали, статті з історії суспільно-політичного життя на цих землях, вводив до обігу нові джерельні матеріали. Із 1977 р. доктор історичних наук О.Карпенко остаточно пов'язав своє життя з Івано-Франківськом, колишнім педагогічним інститутом, а нині Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника, де й здобув вчене звання професора (1980 р.), сповна відчув повагу колег та своїх студентів. Протягом переломних у житті країни 1986–1991 рр. він очолював у цьому закладі кафедру історії СРСР і УРСР.

Із проголошенням незалежності України творча діяльність професора О.Карпенка зазнала, на нашу думку, найбільшої ефективності й визнання. Улюблена дослідницька тема вченого – ЗУНР, із якою сьогодні безпосередньо асоціюється його постать, стала об'єктом його нових студій: монографій, статей концептуального характеру, організованих за його ініціативою ряду міжнародних

наукових конференцій та круглих столів. За його редакцією підготовлено до друку останній том п'ятитомного видання (у восьми книгах) збірника документів і матеріалів про історію західноукраїнської держави початку XX ст., яке саме по собі є унікальним явищем у світовій археографії. Водночас Олександр Юхимович зробив вагомий внесок у підготовку цілої когорти відомих українських учених, кандидатів та докторів, доцентів і професорів. Та, напевне, це один із найбільших скарбів ученого; адже справа його життя продовжується.

Невпинно спливає час... Із того моменту, як наукова громадськість досить широко відзначала 80-ліття професора О.Карпенка (детальніше про життєвий шлях і наукову діяльність ювіляра див.: Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис (Івано-Франківськ). – 2001. – №5/6), минуло десять років. Здавалося б, що нового, невідомого можна ще сказати? Але щоразу, осмислюючи пройдений ученим шлях, не перестаєш захоплюватися його стійкістю, наполегливістю, працьовитістю й водночас простотою та доступністю. Він і нині наполегливо працює, хоча при цьому час і вік беруть своє.

Однак, попри це, він сповнений сили й енергії. У свої 90 років професор О.Карпенко виношує нові творчі плани. Одним із них є ще нереалізоване написання спогадів діячів ЗУНР, історії листопадової 1918 р. національно-демократичної революції. Віримо, що це вдасться зробити. А сам Олександр Юхимович ще довго буде для нас, його учнів і колег, прикладом самовідданого та чесного служіння науці, власному народові, прикладом справжньої Людини!